

N A A K T E UITBEELDINGE

Van
Alle de vier Boeken
Der
BETOVERDE WEEERLD,

Uitgegeven door
B A L T A S A R B E K K E R,
S. S. Th. Dr. Predikant tot Amsterdam.

Vertonende

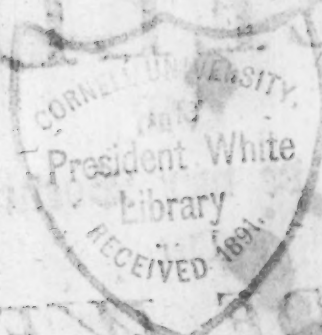
**Het Oogmerk van den Schryver, de Schikkinge van 't Werk,
en zijn eigentlyk gevoelen daar in voorgesteld en voorgestaan;
tot wechneeminge van vooroordeelen, en een kort
begryp des ganschen Werks.**

Ingesteld door den selfden Auteur.

AMSTERDAM.
By DANIEL VANDEN DALEN,
Boekverkoper op 't Nochiin bezijden de Bours 1693.

UNIVERSITY OF CHICAGO

RECEIVED
BOSTON FIELD
7-11-42 B 412

A. 6251

4.6251

BK

21-21-21 BK 21-21-21

508-77531

Her Oogenk van den Schryver, de Schikkinge van 't Woord
en de eigentijk bevoelen dat in voorgeschied en voortgezet;
tot weeninge van vooroordeelen; en een leere
begrip der gantschen Werld.

Copyright 1900 by the American Museum of Natural History

BY DANIEL VAN DER DALEN.

1900-1901

BESCHIEDEN LESEER.

NA datmen myne twee eerste boeken der *Betoverde Weereld* in verscheidene kerkelijke vergaderingen van Kerkenraden, Classen en Synoden, ongelesen heeft verfoeid, ende my daar over tegens eenmaal uitgesproken en volvoerde vonnis dus lang van den Predikstoel, en de gemeenschap van des Heeren Avondmaal geweerd; ja ook de plaats die my toekomt in de kerken heeft ontfleid: so heeftmen allerhande middelen gesocht om sulc doen te verschonen, en daarom 't Boek noch achterna so quaden naam gegeven, dat vele meinen grotelix te sullen sondigen so sy het lesen; self sulke die in kerkelijke Vergaderingen d'yverigste zyn geweest om Boek en Schryver te verfoeyen. Wat sal ik doen, indien men my verkettert sonder myne kettery te kunnen noemen, of om een gevoel en daar ik al so vreemd af ben als sy? als hen te bidden, datse gaan in hun gemoed, besien of dat gesteld is, om het gene sy van my en myne schriften ongehoord en ongelesen qualik spreken of gevoelen, voor de vuurschaar van den groten Richter in dien dagh des algemeinen oordeels, op het seggen van de genen die het myne self niet eens gelesen hebben; goed te maken; en self ook of sy wel bequaam zijn, om aan menschen reden van hun seggen op te geven. Ten anderen, dat sy ten minsten dit klein boexken sonder schroom en met een onpartydig oog doorlesen: Sulx dan geschied, wil ik het geerne aan hun verder oordeel laten, of sy 't geheele werk het lesen weerdig achten sullen: alleenlik datse verder niet en oordeelen dan sy lesen. Die anders doet, bedenke by hemselfen dese lesse van den groten

Meester Jesus, oordeelt niet, op dat gy niet geoordeeld en werd.

Indien dit schrift aan die kant sulken ingang niet en heeft: so dank ik God nochtans voor die besondere genade, dat ik my troosten magh aan duifenden, die door het lesen van mijn werk in kennis en godvrughtigheid gevorderd zijn, en welken dit sal strekken voor een kort Beright en Inhoud des geheelen werx, om alles kortelik by een te hebben, en so beide hun verstand en geheugenisse te versterken. Ook sal het self de plaats des ganschen werx bewaren by sommige seer goede Vrienden, wien ik het anders na gewoonte vriendschaps halven schenken soude; also ik aan verscheiden anderen te seer verplicht ben, door besondere behulpzaamheid, om my het een en ander toe te dienen, daar over ik my in dit werk geoeffend hebbe; en sonder 't welk het selve niet met so veel stukken, die ik daarin, en wel meest in 't IV. Boek ga onderzoeken, soude zijn verrijkt geweest. Die 't gansche werk wil lesen, sal dit ook voor aan daar in geplaatst sien, ter Inleidinge, terstond na de Voorrede van 't I. Boek. De twee laatsten, waaraf nu d'inhoud hier met een te sien is, staan, so God wil en wy leven fullen, tsamen binnen weinig weken uit te komen, zynde nu ontrent de helft daar van gedrukt. Ik ben self seer verlangende na 't einde van 't geheele werk en van dien onverdienden broedertwist, verwachtede dan voorts 't uiteinde van den strijd mijns ganschen leevens in geruste saligheid. Darzy also!

Amsterdam den 20. May 1693.

Pag. 28. in de 15. regel van onderen staat *Garnier*, daar moet staan *Grandier*.

N A A K T E   U I T B E E L D I N G E

Van den geheelen inhoud der vier Boeken, het oogmerk van den Schryver, en 't beleid daar in van hem gebruikt.

Also de twee eerste Boeken van dit werk / vooz af uitgegeven / seer veel allerhande oordeel hebben uitgestaan; uit oorzaken in de Voorrede aangewesen: so sal het niet ondienstig zijn / hier in 't kort den Leser klaar vooz ogen te vertonen / wat het gene zy / dat ik eysgentlyk in die vier boeken / die ik de Veroverde Weereld noeme / beoogd hebbe; op wat grond dat ik bouwde / en dooz welken wegh ik na de waarheid soeke. Want al is 't dat ik van dit alles duidelijk en onderscheidelyk gesproken hebbe / so in den ingang van het werk / als in de voorzeden van het eerste deel: so sie ik evenwel / dat het niet genoegh geweest is / om de menigvuldige sware voorzoordeelen te verwinnen; aan welken niet soo seer de gemeene man / als wel de geleerden sich betonen vast te zijn. Al dacht ik dat in 't eerste niet / so kan ik echter achter na de reden nu wel zien. Te weten / dat de genen die buiten scholen en winkels / uit lust tot d' oefening der wetenschap en konsten sich begeben / doorgaans bype luiden zijn / wien 't niet en scheelt van wiense leeren / als ie maar wat leeren mogen: of so sy lust tot rarepten hebben; sy en bekreunen sich der mode niet / of die oud of nieuw is / maar beminnen de deugdelikheid der stoffe en de kunst van 't werk. Maar die op winkels zijn geweest / houden sich meer aan den trant die daar gehouden wierd: by den eenen meester maakte men 't werk dus / by den anderen so; in d' eene stad werkten men op dese / in d' andere op die manier. En die geset is op de mode / sal dikmaals iet versmaden / al is het sijn gerief / al is het ook een koopjen aan; enkelik om dat het geen gebruik is. Alle nieuw is hem ten eersten breeuid / so lang als hy 't geen meester is; maar een weinig in de gewoonte gekomen zijnde / misshaagt hem 't ander / als te onderwets. Met de wetenschap is 't eben so gelegen. Die op de scholen gaan / gewennen aan den trant die daar is; en schikken hunne oefeningen na die leeft / waar op sy werken die den grootsien naam hebben / of hunder smelikhed wel meest be-

behagen. Door desen is 't dan dat hy sich meest bloot stelt / die een byp man wil zijn / en geen zijde kiezen : maar noch meest / indien hy het van boren wil onderzoeken / en ten einde van dien niet op eert uitkomt met den gemeenen wegh. *Hinc illa lacryma* ; daar komt het onheil van daan.

Het gemeen gevoelen dat men van den Duivel sijne groote kennis / en kragt en werkinge heeft / en van menschen die men houdt dat met hem in gemeenschap staan : quam my allenkens by dat licht dat ik met andere menschen van naturen hebbe / en door de Schryft versterkt en meer gesuiverd wierd / seer twijfelachtig booz ; oft ik het / wel by 't licht bekeken / langer daar booz aansien moest of niet. Niet alleenlik was mijn twijfel of het waar was / maar ook of het der goddzugtigheid betamelijk was. En 't genoeg begon my self te dringen : ik moest antwoorden aan de genen die my vragden / ik moest weten hoe my by sulck volk / die so en so gesteld waren / te dragen : het was mijn amt / en het quam my dagelijks te huis. Daar van te spreken als men spreekt / en te doen gelijken doet ; dat quam my meer en meer beswaarlijk booz : ende my daar tegen aan te stellen / of self ook in woord of doen van andere te verschillen ; dat was eens deels mijn meegaande aart niet / en daar by so had ik geenen grond. Des was my 't naaste / dat ik daar met ernst na socht / van waar dit algemeen gevoelen sijnen oorsprong heeft ; daar na / wat van de waarheid zy. En oermits ik dus van voren, *a priore*, alles ondersoekte ; ende niet van achteren, *a posteriore*, gelijken in de scholen spreekt : so kom ik eerder niet tot openinge van den Staat des Geschils / dan tegen 't einde van het I. Boek / waar in ik uit so veelleyl gevoelens als de menschen dien aangaande ooit ter weereld hadden ; eindelijk de gene die noch heden plaats genomen hebben by de Protestanten / in het 22. hoofdstuk open legge / deselve in het 23. met d' andere gevoelens vergelyke / en in het 24. betone / hoe wy aan het onse zijn gekomen / en wat ons daar nu noch by houd. Ik ondersoekte dus den reghren oorsprong van het hedendaags gevoelen onder ons / in 't I. Boek ; waar of ik dan vervolgens de onsekerheid en ongerijmdheid in de anderen tot op den grond ontdekke / en booz ogen stelle.

Openinge van het I. Boek.

In 't eerste ga ik dus te werk. Eerst zoek ik door de gansche we-
reld heen / waar dit geboortensijnen oorsprong uit gekomen heeft :
en om dat te weten / sla ik tijden noch te plaatsen over. Ik merke /
dat de sake die ik onderzoeken wil tweeledig is : van den Duivel /
wat hy aan hem selven weet of kan ; en van Menschen / watse door
sijn toedoen weten of verrigten komen. Doch dewijle 't dingen
zijn die de Natuur te boven gaan / of immers diemen daar door
houd ; ende also tot God behoren : so moest ik mede weten / wat ge-
voelen dat de menschen van de Godheid hebben ; en de Geesten in 't
gemein / het zy goeden of quaden ; ook de Zielen van de menschen /
(mede Geesten zijnde) afgescheiden van den lijbedoor den dood. Dit
alles zoek ik na / eerst in oude / en daar na in nieuwe boeken / van al-
lerlepe volkeren / godsdienst en gevoelens : die ik echter / so als nu
de weerd is / in Heidenen / Joden / Mahometanen / en Christe-
nen onderscheiden wil.

Van de Heidenen beginnende / ga ik eerst tot de ouden / zijnde
meest de Grieken en Romeinen / uit de griekische en latijnsche boeken
ons bekend ; in 't 2. 3. en 4. hoofdstuk : want van andere volkeren
en landen zijn seer weynig oude historien tot ons gekomen. Daar in
bind ik / wat sy doe van God geloofden / en van de Geesten die
geen God noch menschelijke Zielen zijn ; als mede van den staat der
Zielen na den dood : en wat door middelen sy ook gebruikten / om
door tusschen komen van de Geesten / te mogen weten en te mogen
werken dingen die de Natuur te boven gaan.

Daar na tot dese tijden overgaande / doorzoek ik de geheele weerd
in het Heidendom : eerst van Europa / in 't 6. daar na van Asien in
't 7. en 8. voorts in Africa in 't 9. en eindelijk in America in het 10.
hoofdstuk van het self de boek.

Hier uit bebind ik nu / en betoon in 't 11. hoofdstuk / dat die ou-
de (so als ook de hedendaagsche) Heidenen / sonder de Schriftnur/
gedachten hadden van eene opperste Godheid / alles maghtig : doch
met een van mindere Goden / by de Grieken meest al Daimones en
Dæmonia, voorts ook Goden / ende heden by de Heidenen mede
dus / en anders ook genaamd ; die de Weerd elk hun deel regeeren/
der menschen saken by en op den name van den Oppergod bestieren /

ende als Middelaars tusschen beiden zijn. Die ook omgang met de menschen hebben: en dat dese daarom saken de Natuur te boben gaande door deselve weten en berrigten komen; welker eerste Waarseggers / en de laatste Toberaars genaamd zijn. Over sulx word alles / daar men geene reden nochte oorsaak af en wist / aan die Dæmones of Ondergoden toegeschreven.

De Zielen van de doden worden by hen mede onder de Dæmones gerekend: en na dat sy wel of qualik op der aarden sich gedragen hadden / of na dat den menschen goed of quaad bejagent; aan den eenen dit / den anderen dat toegeschreven; en also die Dæmones of Ondergoden in goeden en quaden onderscheiden.

Van d'enkele Heidenen / die den waren God noch sijnen Dienst niet kennen / ga ik over tot de genen die de H. Schrift te bare hebben. Welker eerste zijn de Joden; die God langst gekend / en sijn Woord aldereerst in de schriften van 't Oud Testament ontbangen hebben: en daar uit geleerd / dat de Zielen van de menschen wel onsterflijk / maar alsulke Dæmones of Ondergoden niet in wesen zijn; dat God alleen de Weereld door hem self regeert; ende niemant iers kan doen / of weten / dat de kraghten der Natuur te boben gaat / dan door God alleen. Maar ik merke daar beneven aan / so als 't Jodendom sedert Christus tijden is gesteld geweest / en op heden noch bestaat; dat het veelsins met het Heidendom vermengd / of ten minsten beblekt is: en dat daar uit mede onder hen vele bygelobigheden / Waarseggerijen en Toberplegingen ommegaan. In 't 13. cap.

Daar op toon ik dat de Mahometanen / mede enen God gelovende / met geschapene Engelen / goeden en quaden / en den Duivel aller hoofd; doch voor Christus / en de boeken des nieuwen Testaments mede plaats makende / ende ondertusschen 't Heidendom daar onder mengende: oversulx mede met sodanige geboelens ingenomen / en tot diergelijke Wikkeryen en Toberoeffeningen genegen zijn. In 't 14. cap.

Van Joden en Mahometanen / als een tweederleijde middelslag tusschen 't Heidendom en Kristendom / overgaande: so onderscheid ik van de Kristenen / na dat de tijden waren; voor / en onder 't Pausdom / en daar na. Dus bebind ik / dat den eersten Kristenen / na der Apostelen tijd / noch al min of meer van 't Heidendom en Joden

Endom heeft aangehangen; 't welk allenxiens toentant / en ten laatste met het Pausdom op het hoogste rees: so verre / dat den Engelen en Zielen der verstorvene menschen; maar voornamelijk den Duivel al die wonderlike dingen toegeschreven zijn / die de Heidenen den Daimones en Ondergoden eigen maakten. in 't 15 -- 21. capp.

Tusschen beiden merk ik aan / dat in d' oude Kristendom de Manieheen zijn ontstaan / die veel van 't heidensch weder inboerden / en den Duivel byna Gode gelijk maghtig maakten: en dat hun geboelen ongeboelig enig zaad / tot op heden / onder 't Kristendom gelaten heeft. in 't 17. cap.

Maar nu komende tot onse tijden / en de leere van de Protestantische Kerken; waar onder ik benessens d' onse diemen Gereformeerde noemt / alle de genen die van 't Pausdom afgeweken zijn begrijpe: so bevind ik / dat hoe verder wy van 't Pausdom af wijken / hoe minder wy ook van die dingen houden / die hun opzicht op den Duivel hebben. Doch dat sommige de gronden van de protestantische leer / en haar onderscheid van 't Pausdom / na behoren niet beseffende; met den Duivel veel gereeder zijn / dan andere die daar wat meer op letten: om hem lichtelijk alsulke dingen toe te schrijven / (en desgelijx den genen die sy ook geloven dat met hem gemeenschap hebben) welke de Natuur te boven gaan. 22. en 23. cap.

Daar uit besluit ik dan vooz 't laatste / alles met een ander vergeleken hebbende / dat het gemeen geboel / 't welk noch heden onder ons in swange gaat / voozpronkelijk af komstig is van 't Heidendom. Niet dat hen de reghte Geden suiverlik te werk gesteld / tot die gedachten heeft gebzaght: maar dat de Geden qualik gebzuikt of misleid / en met schijn van godsdienstigheid beneveld en bemanteld / sonder 't licht der H. Schzifture / die gedachten heeft gebaard / onderhouden en geboed. Dat het ook de Kristenen uit de Schziftuur niet eerst gehaald hebben / toon ik dooz die reden: dat de gene die de Schzift wel minst verstaan / van die dingen 't meest geloven: ende also reeds in dat geboelen zijn / dat de Duivel sulken grote maght heeft / eer sy de Schzifture lesen; ten minsten / eer sy die eens onderzoeken.

Dies geef ik ook daarna den Leser in bedenken: of wy vele dingen dien aangaande op die wijze in de Schzift wel souden opbatten / indien wy niet alreeds te vozen / en van kinds been af / met dat geboel

ingenomen / ende door gewoonte al bevestigd waren? Immers daar leit nu een vooroordeel; men gelooft dat het so is: en dan valt het ons gereed / de Redenen of Schryfsure tot behulp te nemen; en voorts te geloven / dat die ook so leeren. Te meer / also wy d' eerste uitleggingen der Schryfsure / en verklaringe van saken daar in begrepen van die oude Leeraars hebben: van welken ik in 't 15. Hoofdstuk aangewesen hebbe / hoe sy d' een meer / d' ander min / met verscheidene heidensche lessen en gebozels ingenomen waren; welke so ten eersten niet gemerkt zijn / dat aanleidinge tot alzulke uitleggingen gegeven hadden. Dit is den inhoud van het 24. Hoofdstuk en 't besluit des eersten Boeks.

Wie al 't voorszede is dan wel te sien / datmen dit deel van mijn werk niet so onnut moet achten / als het schijnt dat wel de meesten doen: mitsdien datse 't I. Boek niet eens of naawelijx en raken / als Historisch zijnde; ende nemen 't al ten eersten opsight tegen 't tweede. Want so ik my enigstins op de rhimmering mijns eigenen gebows versta; het tweede is gegrond in 't eerste / volgens dat bewijs / dat ik by gevolg in 't 24. Hoofdstuk daar uit wettelik (so ik wel meen) getrokken hebbe. Is 't anders? dan magh ik niet reden wel verwonderd staan / hoe dat niemant van so veele die mijn tweede boek so binnig lasteren / en het eerste laten doorgaan / tot op dese ure toe gemerkt heeft / immers weinige sich daar af ierwes hebbe laten bliken. 't Is al verloren werk watse doen / om het tweede boek te wederleggen / so sy 't eerste laten staan. Maar mijn oogmerk en mijne ordze niet beseffende / 't welk den waren onderzoeker van de waarheid eerst betaamt; mitsdien dat hen in het tweede deel so veel dingen na de letter opgenomen tegen zijn: so tasten sy ten eersten daar op toe; als d' ongeoesfende disputeerders / die 't Besluit (als hen meest tegen zijnde) ontkennen / en de Voorstellingen overslaan / daar 't Besluit nochtans op rust. 't Is ook niet wel gedaan / dat ober d' eene helft mijns werks geoordeeld is / en niet gewacht tot dat het in 't geheel was uitgewoght. De tijd en hadde sulken haast niet eens: also ik genen tijd verloren soude hebben laten gaan / om d' andere twee deelen te doen volgen / en haddemen door veel gemaakte moeilijkheid my daar in geen belet gedaan. Men kan so klaar niet sien / waar iemand eindelik na toe wil / so lang als hy noch maar ten halben wegen is. Nu sal de Leser alles by malkander / om 't Wischaam eerst in sijne volle leden sien.

Gemeen bericht aangaande de drie volgende Boeken.

Het tweede en derde Boek besta ik met een ondersoek der waarheid en der sekerheid van die geboelens diemen van de Geesten heeft / en van de Menschen die met hen gemeenschap hebben ; te weten met de bosen : dat van de Geesten self in 't II. en van de bose Menschen in het III. Boek nabolgens de verdeelinge van my in het begin des werks I. b. 1. §. 8. gemaakt. Hoe 't laatste Boek dan noch te passe komt / sal ik op 't einde nader seggen.

Belangende nu de maniere van verhandeling / die ik in 't ondersoeken van de sekerheid en waarheid deser dingen achtervolgens plege : so iemand op dit alles dat boorschreven is behoortlik lett / die sal wel haast bemerken / hoemen my 't onreghte nageeft / dat ik ene nieuwe stelling uit mijn hoofd verstore / daar ik dan de Reden en Schriftuur na buige ; of dat ik de Reden tot een richtsnoer neme / om de Schrift daar na te schikken. Want de Leser siet wel / dat ik noch niet eens op sulken grond of stelling ben bedacht geweest / om daar op te bouwen : maar alleenlik ondersocht heb / overal / de gansche Weereld / en den ganschen tijd des Weerelds door ; waar de reghte grond van sulke geboelen / als ik noch eerst ondersoeken wil / te vinden zy. Want dien moetmen weten ; salmen te reght oordeelen / of een geboelen of gebruik op goede reden rust of niet. Nu en heb ik ook die beelerhande Heidensche / Joodsche / Mahometaanische / oude en nieuwe Kristelike / Roomsche en Onroomsche geboelens / leeringen / en gebruiken / niet opgesocht : om die dus ofte so uit te leggen / of te verdedigen / of te weerleggen : maar om die te besien en te vertonen sodanig als se zijn ; sonder daar mijn oordeel af te seggen / of enig bewijs daar voor of tegen in te brengen. Welken ongeineenen arbeid niemant lichtelik sal ondernemen / dien 't niet om de waarheid is te doen. Ik ben dus bezre dan noch sonder grond : die een Protestantisch Kristen ben ; die noch Paapsch / noch Joodsch / noch Heidensch wesen wil ; vind ik anders geene vastigheid / so laat ik baren al warmen van de Geesten in 't gemein / of van den Duivel in 't besonder seik.

Maar schoon ik den besonderen grond noch niet gebonden hebbe ; welken :

welken my het Pausdom / Jodendom noch Heidendom / als so-
danig aangemerkt / niet geven konnen : so heb ik echter eenen vasten
bodem met die alle / en noch enen tweeden met een deel van hen ge-
meen. Het eerste is de Geden / die allen menschen tot een licht ver-
strekt ; so ver ; als se suiver is / met boozoordeel noch hertstoghten niet
belemmerd noch beneveld. Het ander is de Schrift / van God ingege-
ven : maar insgelijks suiver / in haar self ; so van ons ingesien / als of
wy nooit de Schrift gelezen hadden : ende also buiten alle menschelijck
boozoordeel / van vertalinge uit het Hebreewsch en Grieksch / daar
die oorspronkelijk in beschreven is / en van d' uitlegginge der Hee-
raars / oud of nieuw. Dese twee staan d'eene onder d'andere niet :
maar eigenlijk nevens malkanderen. Het is van Filo den Jode
eerst bedacht / dat hy / genegen om de Schrift allegorisch uit te leg-
gen ; en met dat van Paulus / 't gene hy van Sara en van Hagar
schrijft / Gal. 4: 22. niet te breken zijnde : dat onderscheid van
Vrouw en Dienstvaagd op de Schrift en Geden bracht ; seggende
daar booz betekend te zijn / dat de Filosofie en 't natuurlijck ver-
nuft onder de Schrifsture buigen moet. Zedert is dat spreekwoord
in de monden onser Schrifstgeleerden als bestorven / en na dat het
Filo eens geseid heeft / als een vaste regel in de Godgeleerdheid aan-
genomen.

Maar de waarheid is / dat de Geden booz de Schrift moet gaan ;
om dat de Schrift de Geden booz uit stelt : ik segge de gesonde Geden ;
aan welke sich de Schrift moet openbaren / en doen blijken dat se is
van God. Daar na staat de Geden nevens de Schrift ; als van din-
gen sprekende daar de Schrift af wijgt : en de Schrift staat neffens
de Geden ; also sy ons geheel wat anders leert / en dat het onderzoek
van ons verstand niet onderworpen is. Eindelik so is 't nochtans /
dat de Schrift boven de Geden is : niet als Vrouw en Meesteresse /
(want sy ieder hare onderscheidene huishoudinge hebben) maar
als ene die van hoger adel / en van groter middelen is : also ons
God daarinne openbaart het gene nooit van menschelijck verstand be-
grepen was. 1 Kor. 2: 9. Nochtans gebeurt wel / dat sy malkan-
der op den wegh ontmoeten / ofte in een huis te samen komen ; en
also malkanderen de hand wat leenen : doch beyde als vyde luiden ;
alleenlik met dat onderscheid / dat de Geden als de minste / altyd
eerbiedigheid aan de Schrifstuur bewijst. Wanneer dan word ge-
seid /

feid / dat een Kristen sijn verstand onder Gods Woord moet geban-
gen stellen : dan word het verstand aangemerkt so als het is / met
die beneveling en besmetting die ons aankleeft ; ende in aansien
van die dingen welke boven ons begriip zijnde / ons in Gods Woord
geopenbaard worden / en te geloben sijn so als de Schrift dat seit /
al begriipen wy niet / hoe. Maar niet / dat wy t so geloben moe-
ten als 't ons de menschen voorszellen ; met hunne vertalingen en uit-
leggingen / die op vele plaatsen seer verscheiden sijn. Gods Woord
dan oorspronkelijk aangemerkt / so als 't van God is afgekomen /
ende noch van geenen mensche dus of so verklaard : en de Geden / niet
so als ons die eerst aangekomen / en niet voorszdeelen en hertstoght-
ten belemmerd is ; maar daar af gesuiverd dooz den selfden Geest /
die de Schrift heeft ingegeven. Wat sijn de beide grondbeginselen
van opreghte kennisse in natuurlijke en geestelijke saken.

Doch daar in is echter noch dit onderscheid : dat de Geden is de
grond en regel van de kennis der natuurlijke dingen : van welke de
Schriftuur niet handelt om ons te leeren / maar daar af alleenlik
spreekt / als van dingen ons in hunnen aart bekend ; om daar
af behalven 't burgerlijk / ook een goed gebruik in 't geestelijk te ma-
ken. Maar in saken van de saligheid is Gods Woord alleen de
grond en regel van geloof en leven ; sonder dat de Geden iets daar by
kan doen / of daar afneemen of veranderen : dan sy heeft nochtans
hier tweederley gebruik. Het eerste is / dat sy de Schriften proeft /
die men seit van God te sijn ; ofse uit de kennisse die de mensch na-
tuurlik heeft van God / de merktekens van die godlikheid vertonen :
en daar na / datse uit den sin der woorden moet verstaan / wat
het sijn vooz leeringen / die ons daar in ter saligheid beschreven
staan.

Daar by komt dan noch / dat Schriftuur en Geden in malkan-
ders saken onderlinge hulpe aan malkander bieden. Want so de
Schrift op geen natuurlijke wijze van natuurlijke dingen spreekt ;
also sy echter nooit en liegt : so moet de Geden leeren / hoe men daar
de Schrift / na vereisch van de natuur der saken / sal verstaan. So
is 't met de beschrijvinge van den loop en 't licht der Sonne in den 19.
Psalm ; en diergelijke plaatsen zijnder veel. Of komt ons in de Na-
tuur iets vooz / daar ons eigene onderbindinge ontbreekt / om daar
af te oordeelen ; en 't op de geloof weerdigheid van iemants beter we-
ten

ten aan komt : so kan ons de Schryftuur somtijden ook van sulke saken ier berigheten. Soodanig is de vroege en spade regen, in het Joodsche land; Jer. 5: 24. de seldsaamheid des regens ofte onweers in die landen in den oogst; 2 Sam. 12: 17. en de kragt van den oosten wind op de kusten van Asien en Palestina / in de middel-landsche Zee; Psal. 48: 8. en diergelijke meer. Doch 't boornaams-
ste is; dat ons self de Schryft van saken de Natuur belangende onder-
derricht / die te verre van de reden of zijn omse te bereiken. So-
danig is 't begin van alle dingen / door Gods onmiddelyke scheppin-
ge uit niet / en besonder van den mensch : als mede d' oorspronk van
de duisterheid / en verkeerdheid / die de Reden of 't Verstand / in
so verre als het noch gezond is / aan sich self bespeurt.

Dit zijn de algemeene gronden die ik onderstelle / in dier voegen
datse niemand / van wat sonderling gevoelen hy magh zijn / my
ernstelijk beruysen sal : waar op ik na de waarheid van die dingen
ondersoeke / daar ik in 't eerste Boek getrouw verhaal van doe /
wat allerhande menschen daar van seggen en gevoelen. Maar geen
esondere gronden heb ik voor my selven uitgedacht : veel weniger
dat ik de Reden of Filosofie boven de Schryfture stelle. Maar die
steeds mijne schriften leest gelijck 't behoort / sal daar het tegendeel so
klaar bebinden als den dagh. Ik bemerke dit geschill / gelijck ook
dat van de Komeren / daar ik de self de ordze volge / (wonder dat-
men 't daar niet heeft gesien) tweeledig aan; eensdeels tot de Na-
tuur / anderdeels tot de Schryftuur behorende. Ik begin verhal-
len van de Reden / als de minste; om in de Natuur te soeken / als
in de laagste schole / wat ons die roch suiverlik van God / van de
Geesten / en besonderlik den Duivel / leert. Want mitsdien dat
de Heidenen so veel met de Geesten op hebben; ende nochtans uit de
Schryft / die so niet en kiemen / daar af niets te wete zijn gekomen :
so had het reden / dat ik ondersochte / wat daar af op ware Reden is
gegrond : en daaruit opgenomen / of van elders aangenomen moeste
zijn. Maar dewijl het weling is / het gene ik na ten grondig ondersoek
so diep als ik konde komen / daaruit hebbe konnen halen : so ben ik
(als in d' onder school nu uitgeleerd) met het 8. hoofdstuk van het II.
deel / tot de Schryft / den hoogsten Meester / opgegaan. En ge-
lijck ik in de 7. eerste kapitelen / in de Natuur verkeerende / de Schryft
geheel daar buiten late; om te beproeven / hoe verre 't menschelijck ver-
ber-

verstand / sijne kraghten inspauende / door sich self alleen kan komen: also laat ik ook de Geden staan / so haast als ik in 't heiligdom van Gods onfeilbaar Woord getreden ben.

Wel te weten: ik laat de Geden staan / so verre als sy ten grond of regel strekken soude / om de Schzift uit te leggen: maar niet als een middel om 't verstand der Schzisten na te speuren; want dat moght ik niet boozhy. Sonder de Geden of 't Verstand mede te nemen / soud ik maar een beest by God zijn; die tot geen beesten spreekt / maar tot redelike menschen. De Geden kan alleen in hare saken voortgaan / sonder de Schzifture: want de weetenschappen en de konsten werden uit de Geden / ende door de Geden nagespeurd; dat is / de mensche stelt daar in sijn eigen verstand te werk / en heeft daar toe geen onderrigting uit Gods Woord / en hy becoeftse niet. Maar tot hoger saken / die Gods wille tot der menschen saligheid betreffen / is de Schziftuur van noden / als de grond waar op de sekerheid berust: Doch de Geden moet hier mede gaan / om / onder het geleide van Gods Geest / den sin der Schzisten te verstaan. En so moet ik dan mede / in dat tweede onderzoek des tweede deels / daar de sekerheid der kennis op de Schziftuur alleen aan komt / de Geden echter so ver mede nemen / datse my helpt onderzoeken wat de Schzift ons seit. Niet so als ik begripte dat de saken zijn: maar ik moet nochtans begrijpen dat de Schzift seit / dat het so is; al en begrijp ik niet / hoe dat het is.

Maar hier ligt wel meest de knoop: elk roept vast dat de Schzift het seit / om dat hy 't self also verstaat; en dan valt hem die sin gemakkelik toe / (wantmeer het meer als op eene wijze kan verstaan worden) die met sijne bevattinge best ober een komt. Of hy heeft / sonder genoegzaam onderzoek / een gevoelen aangenomen / waar af hy nader uit de Schzift wil onderwesen zijn: so helt hy dan reeds na die kant / en kan die schzift niet schijn daar heen getrokken worden / waar ober 't onderzoek dan valt / hy doet daar toe sijn best. Dus meent hy dan / dat hy nu self de Schzifture tot bewijs van sijn gevoelen heeft / om dat die schijnt te seggen 't gene hy wil datse seggen sal. Gelijk wy sien / dat de pleiters beiderzijds de wetten also verklaren / die sy achten dat booz hyuwe sake zijn; also oplossen die hen worden voorgeworpen / dat sy altijd schijnen recht te hebben.

Maar nu is 't gemeene seggen / dat ik self zo doe / als elk een in

anderen berispt. Maar de waarheid is / dat sy die my dit nageben
 daar aan selve schuldig zijn: en datse my so vele plaatsen anders
 siende uitleggen / dan sy door eigenheiligheid tot den gemeenen sin
 gewoon zijn te doen; terstond in de gedachten komen / dat die ver-
 andering in my uit gelijke oorzakke moet ontstaan. En dit is de wa-
 re reden / waarom datse seggen / dat ik de Schryftuur verdraanje.
 't Is de Schryfture niet die ik verdraanje; maar hunne uitleggingen /
 daar ik niet aan gebonden ben. Neen: maar ik hebbe / seggende /
 ene onderstellinge die valsch is; en daar na schik ik dan de schryftuur-
 plaatsen / om die so te doen verstaan / als met mijne valsche stellinge
 over een komt. Hoe behandel ik de H. Schryfture dan / dat ik die so
 daar na schikke? Van ieder stuk is 't nodig dat ik wat bescheidenliker
 sprekke.

Mijn grond dien sy seggen dat ik onderstelle / is / dat een geest
 op geen lichaam, of op andere geesten sonder lichaam werken kan.
 Dit is de gemeene sang / dat seit Bekker: en het word so sterk ge-
 seid / dat het vrienden self geloben: want het komt my nu noch alle
 dagen voor. Dit is al wederom een sterk vooroordeel / dat d' een van
 den anderen overneemt / en daar mede sich begeeft aan 't lesen van
 mijn Boek. Hier geheel / van voren tot achteren / gelijk 't behoort:
 maar hier wat en daar wat; insonderheid op sulke plaatsen / daar
 d' een den anderen op wijst / als zijnde de gene daar ik over de wer-
 kingen der Geesten disputeere. Maar van de genen die met opmer-
 kinge mijn werk doorleesen hebben / heb ik seer weinige gebonden
 die er dat van seiden; dan wel (gelijk het waar is) het regendeel.
 Ik beroepe my op alle die 't doorleesen hebben / datse my eens tonen
 sullen / waar ik stelle / en dat als den grondslag mijns gevoelens
 van den Duivel / dat een Geest op geen lichaam, noch op andere
 geesten werkzaam is. Van waar komt dan evenwel dat seggen /
 dat so sterk en algemeen is / en daar de meeste twijfeling uit ontstaat?
 Uit het vast en algemeen vooroordeel / daar de gemeene uitlegginge
 der Schryftuurplaatsen in desen op berust: dat een Geest als geest;
 en daarom te meer dewijle hy een geest is, op alderhande Licha-
 men, en op andere Geesten sonder ligchaam werken kan. Hier van
 eisch ik nu bewijs: en om dat hen die eisch seer onberwacht en onge-
 woon voorkomt / daar sy nooit seer op bedacht waren; so nemen sy
 dat voor ontkennen. Maar eer ik mede sulken grond vast stelle /
 daar

baar gemeenlijk niet aan getwijfeld word: so onderzoek ik eerst de reden / daar sy sulke gevoelen self op bestigen / of zouden moeten bouwen / na 't begryp dat sy van de Geesten hebben.

Ik segge / na 't begryp dat sy van de Geesten hebben. Want het zy datse den aart derselven / na den stijl van Des Cartes / netter dan wel andere van een Lichaam onderscheiden; of datse grovelijk iet lichamelijx aan deselve toepassen: beidegaar nochtans komen se daar op uit / dat sy de werkzaamheid na buiten / het zy op geesten of op lichamen / onder 't eigen wesen van de geestelijke natuur begripen; ende in het denkbeeld sluiten / datse daar af maken. Waar door sy ook het Lichaam/in plaats van het als een noodzakelyk / of ten minsten bequaam werktuig van den Geest aan te merken; veel meer als tot hinder achten te verstreken / aan de vrije en kragtige werkinge van de geestelijke nature. Hier van is 't datse verscheidelik tegen my roepen: d'een dat de Cartesiaansche Filosofie my verleid heeft / en datter dit de byzucht af is; om so die Filosofie swart te maken: d'ander / die met dat selfde boozoordeel / echter Cartesiaansch gesind is / segt dat ik de Filosofie van Descartes niet versta. Doch wat ik versta of niet / ik sprekke tot verstandigen: laat die oordeelen wat ik leere.

Besondere Openinge van het II. Boek.

Ik houde dese order in mijn II. Boek / dat ik eerst met de uiterste zorgvuldigheid de reghte waarheid onderzoeken / en dan 't besluit op make / 't welk uit de vyf laatste hoofdstukken bestaat. Dat onderzoek begin ik met de Reden / die my daar mede tot aan 't achtste hoofdstuk besig houdt; in d' overige 23. niet dan loutere Schryfture. 't Begin van alles stel ik in de onderscheidinge der namen; booz af bepallende / om misverstand te mijden / wat door Geest en Lichaam te verstaan zy. Dit in 't 1. hoofdstuk. Daarna in 't 2. daar spreek ik van GOD: niet alleen bewijzende / dat het gene wy daar door verstaan niet meer dan een is; maar ook dat de minste gemeenschap des wesens tusschen hem en 't schepsel niet en is. Spinosa spreek ik rechtsoverdaags daar in tegen; en veel meer dan iemand ooit gedaen heeft: also men de manier en kragt van werkinge der Geesten die geschapen zijn / uit Gods alderbolmaaktst en onbegrijpelyk wesen gewonelik beweeren wil. Dit snijdt ik ganschelik af: als een stuk dat

ons in desen meest doet dolen. En daarom hechten by my de bewijs-
redenen niet / van Gods natuur genomen; om te betonen wat een
Geest / die sijn schepsel is / en niet meer dan den naam met hem ge-
meen heeft / werken kan. Uit Gods innerste volmaaktheid bewijs ik
dan vervolgens in 't 3. hoofdstuk / datter altoos sulke Geesten / als
de Heidenen door Goden en Middelaars der menschen by de hoogste
Godheid houden / niet en zijn: om dat de redenen / die sy tot dat
geloof uit Gods volmaaktheid halen / met Gods volmaaktheid
strydig zijn.

Die versierde Geesten aldus aan een kant gesteld / so kom ik tot
de geenen die wy seker weten datter zijn: te weten onse Zielen /
zijnde een deel van ons / en also door eigene bewustheid best bekend.
Hier van handel ik in het vierde hoofdstuk: en bewijs op het beste
dat ik kan / d'onsterfelijkheid der selve / en datse binnen 't Lichaam
ook bestaan. En dit haal ik by my selven uit twee gronden op: uit
de Reden en uit de Schrift; also de Ziel door beide wegen ons bekend
moet zijn. Door den eersten uit bewustheid en bebindinge; en door
den anderen / bewijl het van den stand der Zielen na dit leven is /
daar ons Gods Woord doornamelik van onderrijgt. Doch in dit
deel mijner verhandeling / daar ik alleen met de Natuur te werke
ga / breng ik de Schrift niet by: in 't volgende en vond ik het
niet nodig; om dat het daar een stuk is / daar een Kristen vast op
gaat / en dat door onderselt / wanneer hy 't stuk bewijzen wil /
dat ik behandel. Maar wat daar huyten van de Menschen / en
allereerst in 't Heidendom versomen is / dat verwerp ik altemaal /
als bygelobig en verducht: en sulx in 't vijfde hoofdstuk. Dus hebben
wy dan sekerlik vernomen sulken Geest die waarlik is / een Lichaam
heeft / en niet en sonder Lichaam leeft; so wel als d'andere verwoz-
pen / die al de weereld valscheit geloof.

Maar buiten die gevoelens van het Heidendom / so horen wy
nochtans van Engelen bemanen; waar aan sich niet alleen de Kri-
stenen / maar ook de Joden en Mahomedanen houden. De vraag
is / of men door de blote Reden weten kan / dat alsulke Geesten /
geen eigen lichaam hebbende / in wesen zijn. Daar af betoon ik nu
in 't 6. hoofdstuk / dat wy niet ons verstand / sonder behulp der
godlike Schrifture niet verder komen kunnen / als om de mogelijk-
heid daar af te sien; maar niet / datse sekerlik zijn. Om die re-
den

den bond ik ook in 't eerst niet nodig / na de werkingen sulker Geesten op lichamen / of op andere geesten / ondersoek te doen; dewijle 't sportelijck schijnt / niet het doen van sulke schepselen sich te bemoeven / die men niet eens weet of wel in de weereld zijn. Daarom ik ook by den eersten druk maar alleenlijk met een veers / dat nu 't 6. 7. in 't 6. hoofdstuk is / iets daar van als in 't voorbygaan hebbe aangemeld. Siet so verre is 't van daar / 't geene nochtans alle man bast so opneemt / dat ik mijn werk soude gemaakt hebben om de werkingen der Geesten, op de lichamen en andere Geesten te looghennen: en noch verder / dat ik op die ontkenning alle mijne uitleggingen der Schrijftuurplaatsen gronden soude. Maar na datmen my geduriglijk daar ober so gequeld heeft: wierd ik eindelijck te rade / by 't herdrukken een geheel capittel tusschen 't 6. en 7. in te voegen: dat nu dan het sevendende / en het sevendende het achtste is / en so voort aan. Daar in mein ik dan te tonen / dat het bewijs datmen daar van geeft / niet te passe komt / en dat het hier aan waar bewijs ontbrekt. Doch dit al / so veel als de Natuur betreft / en de mensche lijke Gieden / sonder hulpe van Gods Woord / begrijpen kan.

Daar ga ik dan na toe: en bemoepe my vervolgens met de Gieden niet / maar enkel met de Schrijft. Eerst soek ik dan na sulke Geesten / als geseid is / in de Schrijft: en vinde dat die ons deselve onder desen Naam van ENGELLEN betekent / die hunnen dienst van Gods wege ontrent d' andere schepselen / maar niet hun wesen te verstaan geeft. Des verhaalt ook de Schrijft der selver Oorsprong in de schepping niet / noch hoe die af val zy geschied / waar door een deel derselver al in 't begin van God verstoten zijn: Nochtans stelt sy 't betedebast. Dit verklaar ik in 't 8. en 9. kapittel.

Ik soek dan verder uit de Eigenschappen en Werkingen, hen in de Schrijfture toegeschreven / te vernemen / hoedanig hunne eigenlijke natuur / en vermogen ontrent andere Schepselen / het zy geesten of lichamen / zy. Doch daar in komen my de schrijftuurplaatsen / die daar van meldinge doen / niet anders voor / dan de gene die aan sommige menschen / als Profeten en Apostelen / toeschrijven 't werk dat sy gedaan hebben / in de bedieninge van Gods Wonderwerken: waar uit / als derselver eigene krachten te boven gaande / men van hunne eigentlijke nature geen besluit wil maken. Also ook mijns er achters uit die andere van de Engelen niet. Dit is in 't 10. in 't 1. hoofdstuk.

't Gene

't Gene uit den Naam of Oorspronk / nocht uit de Eigenschappen en Werkingen niet kan vernomen worden / dat soek ik verder in de Ordeningen, die der beel in 't 12/15/ en 19. hoofdstuk des I. Boeks vermeld zijn. Doch bebinde daar van anders niet / dan dat goede en quade Engelen elk hun hoofd hebben: en dat de Prince der goede Engelen MICHAEL, en der bosen DIABOLOS, ('t welk wy seggen / DUJVEL) genaamd is. Dit in 't 12. cap.

Doch daar mede geef ik 't noch niet op: maar overmits de Schryft op verscheidene plaatsen enig besonder Bewind aan d' Engelen toeschryft; so ondersoek ik die alle / hoe 't sich daar mede toedraagt. En dat eerst van de goede Engelen in 't gemein / in 't 13. cap. die de Schryft verscheidemaal ten voorschijn brengt; en dat altijd in goddelijke openbaringen aan sijn gelovig volk / of in d' uitboeringe van ongewone wonderwerken en Gods oordeelen aan de menschen; om die te straffen of te verlossen. Doch die alle komen my / na gedaan onderzoek niet anders voor / als de heilige mannen in Gods dienst en wonderwerken / die sy door geen eigen kraght en deden; en oversulx en bind ik mede daar in niet / waar uit men van de eigene kraght en werkinge der Engelen versekert onderricht kan zijn.

Verbelgens ga ik de voornaamste plaatsen wat besonderlijker ondersoeken; en so van die mannen spreken / die met hun drie aan Abraham / en twee daar van aan Lot verschenen zijn: Gen. 18. en 19. en die historie naauwkeurig overwegende / en met andere leerstukken uit de H. Schryften vergelykende; so bebind ik / dat die Engelen, dat is Gesanten / mannen waren / gelijke hieten. Niets eventwel vastellende / wat door den Engel van Gods aangesichte, die Israël door de woestijne heeft geleid / Exod. 23. en d' Engelen door welchen God de Wett op Sinai bestelde / te verstaan zy: so geef ik eenige bedenkingen op / uit vergelykinge van de plaatsen der Schryfture / die de maniere van die godlyke leidinge des volks in de woestijne melden. in 't 15. kapittel.

Ik ga verder / ondersoekende het gene in de Schryft van Engelen gesproken word / als opsight hebbende over sekere Personen / Volkeren en Landen: ende alles ondersocht hebbende / besluit ik dat het gene vele beelsins daar af ooit of ooit geschreven hebben / in de Schryften niet gegrond is; om datse op die plaatsen / daar men sulx gevoelen uit beweeran wil / niet anders dan figuurlyk spreekt.

Van

Van de goede Engelen overgaande tot den Duivel, en de bozere bōse Engelen : also die naam so wel aan bōse menschen als aan dien bōsen Geest gegeven word / ja den menschen alder eerst gegeven is ; als zijnde anders niet te seggen dan een lasteraar : so ondersoek ik / op wat plaatsen men geboegelyk dat hoofd der bōse geesten / of wel bōse menschen kan verstaan / in t 17 / 18 / 19. kapittel. Maar in t ondersoeken van de plaatsen die men doorgaans op den Duivel past bebind ik / dat in sommige van die t woord Satan of Diabolos, in andere het meer genoemde Daimoon of Dæmonium staat : en dan noch verscheidene benamingen boorkomen / op verscheidene plaatsen der Schryfture / diemen gewoon is op den Duivel toe te passen. Des ondersoek ik dan met alle neerstigheid / wat daar van wesen magh. Besonderlik den Val des eersten / en de Versoekinghe des tweeden Adams ; van welke beiden ik in t 20. en 21. hoofdstuk sprekke. Andere plaatsen / daar de Satan in genoemd word komen my wat anders boor ; van welken ik in t 23. 24. 25. hoofdstuk handele. Ik handele daar na van *Dæmonia*, en die men noemt Besetenen, in t 26---30. hoofdstuk : en eindelik de plaatsen daar noch Duivel noch Dæmonien, maar geheel andere namen staan in t 31. kapittel.

Also dan het boornaamste werk / den Duivel in de Schryftuur toegeschreven / in den Val der eerste menschen / en den stryd des Saligmakers in de Woestijne word geschild : so maak ik daar mijn werk wat nader af ; om te sien / of daar uit de kragt en wijze van des Duivels werking ontrent den Mensch kan worden nagespeurd. Doch bebind het verhaal van 's menschen val by Moses / so boor een gesprek met ene Slange uitgebeeld : dat daar in niets geseid word / waar uit men magh besluiten / dat de Duivel self onmiddelik op 's menschen Ziel en Lichaam werken kan. Daar laat ik het daar by. Want die hier seggen / ja : want hoe by andersins den mensche tot den val gebracht kan hebbē : die maken sich dan schuldig aan dat gene dat sy my te laste leggen : als / dat se reden willen hebben / en ook geven / hoe t geschied zy ; of die hen dat weigert / niet geloven dat hy het geloof. Overmaarde Voetius sprak daar van by na als ik. In t I. deel sijner Disputatien sprekende van den Val der Engelē : p. 915. so seil hy Op de vragē, *Waarom*, en op wat wijze, kan men so niet antwoorden, of daar blijft altijd wat over, dat ons kleen verstandje in dit le-

ven niet begripen kan: niet meer dan over de wijze hoe de Duivel Eva heeft bedrogen.

De Versoekinge des Heeren door den Duivel ondersoekende / so sta ik toe / dat die Versoeker is de bose Geest: gelovende nochtans / datmen den letterliken sin magh houden / indien men stelt dat een boosaardig mensche daar so word genaamd. Maar van den bosen Geest verstaan / betoon ik / dat d' historie na de letter genomen zijnde / berre van bewijzen 't gene daar in word gesocht / veel eer het regendeel daar uit te halen is. Maar aangesien datmen dan wil / dat ik sal seggen / hoe ik 't self versta: so neem ik het door een Gesicht. Schultetus, die beneffens Voetius een medelid van 't nationaal Synode tot Dordrecht is geweest / seit het ook in sijne *Exercit. Evang. Lib. 11 cap. 3.* aldus. De vraag is, of dit in der daad also geschied zy, of in een Gesicht? En hy antwoordt / Wel te weten, in een gesicht: gebende dan in 't vervolg daar enige reden af; die ik nochtans so kraghtig niet en oordeel als de mijne.

Men heeft geen recht / van my te eischen dat ik op dese en andere plaatsen van de Schrift / daarmen gemeentlik groot bewijs uit meent te halen / door dat gevoelen dat ik hier in twijfel trekke; deselve juist in alle deelen sal verklaren / hoe ikse self versta: insonderheid dat van den Val der eerste menschen in het Paradijs / en dit van de Versoekinge des Heeren inde Wildernisse. Want mijn oogmerk en was daar anders niet / dan slechts te onderzoeken / of daar in / so als het na de letter word verhaald / de kraght lagh van 't bewijs / tot sulc als men daar uit besluiten wil; dat is / de list en kraght des Duibels / om te werken op den mensch. De saken self uitvoerlik te verhandelen / vereischt wel een besonder boek / 't welk ik daar af ook niet beschroomd ben uit te geven / want meer my God daar toe den tijd verleenen wil.

Op andere plaatsen der Schrifture / toon ik door een grondig ondersoek / dat daar geen bose Geest / maar bose menschen; of Gods werk ende niet des Duibels in berekend zy / hoewelmen die gemeentlik sonder twijfelinge op den Duivel past. Besonderlik dat het een mensche was die David poede om het volk te tellen / in 't 22. kapittel: en in het 23. dat het verstand van Michaël en van den Duivel daar hy mede twistede / op hebben ongewils en duister is / sulc.

sulx alle Schryftgeleerden hier bekennen; en dat het daarom mede niet bewijst: insonderheid / indien men stelt / als sommige geleerden toestaan / dat die Duivel maar een mensche was. Den waarseggenden Geest Hand. 16. betoon ik dat niet geenderlepe reden op den Duivel word gepast; in 't 24. hoofdstuk. Self die beroemde plaats van Job / die elk gereed heeft om de maght des Duivels te bewysen / omstandiglik ontleed / betoon ik / dat den Duivel 't alderminste werk niet toeschryft in de plagen / die den byzomen man door Gods besondere boosheit getroffen hebben. Des Satans buistlagen aan Paulus stell ik / getgh den twist niet Michael / dat als onseker geen bewijs en geven. En dit in 't 25. kapittel.

En aangesien dat doorgaan de Beterenen tot een bewijs van 's Duivels groot vermogen op den mensch genomen worden / en dat men in de Euangelien so veel van hese Geesten / door den Heere Jesus uitgeworpen leeft: so breng ik bys hoofdstukken toe met sulx ten grondigsten te onderzoeken. Behinde dus / dat nergens 't woord *Diabolos*, waarvan wy seggen Duivel, maar altijd *Daimoon* in sodanige gevallen word gebuykt: in 't 26. hoofdstuk. En dat het de gewoonte was / de (waarste siekten / sonderlinge die van 't hoofd den *Daimons* toe te schryben / of die so te noemen / in 't 27; dat Christus de gewoone sprake nooit veranderde / noch alle dolingen terstond weerleide / in 't 28; en dat also 't uitwerpen van *dæmonia* (niet eigentlik van Duivelen) was ene wonderkrachtige geneesinge van ongeneeselike qualen. In 't 29 en 30 kapittel.

Daarna gekomen tot die plaatsender Schryfture / daar de naam van Duivel, ofte Satan, noch van *Dæmon* self niet staat; maar Overste der weereld, en der maght des lichts, Vorst deser eewe, Overheden, Maghten, Geweldhebbers, en so boorts: ik toone datter niet de minste reden is / om die den Duivel toe te passen; maar dat de styl van spreken in de Schryft ons leid / om seker slaggh van menschen by die namen te verstaen.

Uit alles dat my door dit onderzoek gebleken is / bebind ik my noodsaakt te besluiten: dat de Schryftuur / sonder vooroordeel in den grond besien / aan den Duivel sulken maght en werkinge niet toeschryft / als Overtsetters en Uitleggers / boor af met dat geboelen ingenomen / in hem erkennen. Dit werk is my in waarheid hard

en moeyelijck gevallen : also ik seer ongaerne mannen van beroemde gaven regenspreke / of d' Overtsetters berispe ; daar by wetende / dat de menschen doch altyd meest achten die sy niet gekend hebben / en dat een Profet also weinig geacht is in synen tyd als in syn land. Hadde derhalven in 't begin ook voorgenomen / de meeste Schryf- tuurplaatsen vooz by te gaan / daar ik my genoodsaakt bonde van de gemeene uitlegging af te wippen. Maar siende dat mijn werk dan kreupel vooz den dagh komen soude / ende my die so bekende plaat- sen namaals tegengewoyzen worden ; daar ik dan evenwel op ant- woorden moeste : so heb ik my self daar in verwonnen / dat ik / reght door zee gaande geenen slaght ontweken ben. Ondertusschen sal my niemant aandwyzen / dat ik enige der schryftuurplaatsen uit den grond der Reden of des natuerliken verstands / of van enige mijne onderstellinge / (so als men seit) dat een Geest op een Aichaam of op andere geesten niet en werkt / heb opgelost. Ik hebbe daar in geen andere dan gewone middelen gebruikt / die de taalkunde leert : oversulks is geen beschuldiging onreghtmatiger / dan de gene diemen my in desen doet.

In gebolge van dit alles : die dingen / welke doorgaans van des Duibels groot verstand / en maght en werkinge / van syn spoken door de weereld / van syn meesterchap / en van syn koningryk / als tegen dat van Christus aangesteld ; met den ganschen draad der N. Schryftuur / de gronden onser Godgelcerdheid / en de regelen van een godsalig leven vergelykende : so besluit ik verder / dat sulks alles niet alleenlik daar in niet gegrond ; maar ook wel duidelik / (wan- neer men wel op de gebolgen let) daar tegen strydig is. En hier is- set dat ik eerst begin te disputeeren / ende voorts uit redenen / so van Schryftuur als Reden lers te sluiten : na dat alhet voorgaande / so van Schryftuur als Reden / heeft gediend tot ondersoek van sulke mid- delen en wegen / waar door men aan het reght verstand der saken / die den Duivel eigentlik betreffen / soude moeten komen. Het is dan niet te doen met dit of dat geschillt over 's menschen val / de En- gelen die Abraham verschenen zijn / die met Jakob worstelde / de versoekinghe des Heeren in de wildernisse / den Sathanas die David porde / en die Job so plaagde / of diergelyk het gene maar ter zyden by komt : maar dit is de hoofdsake / hier moesten op aanleggen ; en sien dan / waar de Duivel op het laaste blijven sal.

Dit betoon ik in de vijf laatste kapittelen : ende schroom ook in deze eerste van die / te weten in het 32/33/en 34. hoofdstuk niet / de Geden mede tot behulp te nemen ; na dat ik van te voren al hadden aangewesen / dat de Schrijver van dese dingen schrijft : Te weten / ik betone eerst in 't 32. dat de verschijningen der bose geesten tegen de gesonde Geden strejdig / en uit Gods Woord gansch niet bewijslijk zijn. Daarna in 't 33/ dat des Duibels Kennisse , het 3p in natuurlijke / het 3p in burgerlike / het 3p boornamelijk in geestelike saken / onse saligheid betreffende / niet met allen is van 't gene men daar af geloofst : Op deselfde beide gronden van Schrijver en Geden ga ik verder dan bewijzen / dat des Duibels Koningryke niet dan een verdichtsel is : en dat hy sulken grote maght en bedwind als men hem gemeenlik toeschrijft / niet en heeft. En dit in het 34. kapittel.

Dit alles na mijn beste weten en begrijp / met veel en ernstig ondersoek verhandeld hebbende / so sluit ik eindelik mijn II. Boek ; be-
toonende 't gewichte van dit ondersoek ; in aansien van so groten werk als van den Duivel word gemaakt / en van 't bedrijf dat hy in dese weereld heeft. Mijn seggen is / dat sulken spraak de gronden van de Leere onser saligheid onseker maakt / en datse de Gods-
saligheid in vele dingen hinder doet. Het eerste toon ik in het 35/ het ander in het 36. kapittel. De Leer aangaande / so bewijs ik daar / het gene ik in het I. hoofdstuk van mijn I. Boek verskerd hadde : te weten / dat het algemeen geboelen van den Duivel wechneemt ons bewijs / dat Jehova God is / dat Jesus de Messias is / en de boeken der Profeten en Apostelen Gods Woord. En wat belangt de pligh-
ten der Gods-saligheid : dat God door dat geboelen word bekort / in synen Dienst de kinderlike breefe door de breefe voor den Duivel seer geminderd / aand' achtinge der heilige Engelen te kort gedaan ; den Heere Jesus / den Profeten en Apostelen de eere en kraght van hun-
ne Wonder werken seer verkleind. Dat ook daar door des menschen hoge moed word opgeblasen ; of wel de troost der nederige Kristenen belemmerd en belett. Dus beere gaat het tweede Boek.

Openinge van het III. Boek.

Gelyk ik dan dus beere blotelik de Geesten / en besonderlik den Duivel hebbe aangemerkt / na 't gene dat daar van door de gesonde

sonde Gieden kan begrepen werden; en daar die stil staat / verder uit Geds Woord te halen is: so ga ik / volgens d' eens gestelde order en gedurige onderscheidinge in 't eerste boek gemaakt / nu tot de Menschen ober / die met den Geesten / en besonderlik den Duivel enige gemeenschap souden hebben / so als 't gemeen geboelen mede bzingt. Houde daar in ook deself de order als in 't II. Boek; so dat ik eerst na alles soeke / en op het laast dan tone/hoe veel het uitzingt dat ik dus gebonden hebbe. Het eene woord in de 18. eerste kapitelen/en 't ander in de 7. laaste voorgedragen.

Ik opene booz af den reghten Staat van dit Geschil: te kennen gegebende / dat hier de bzage niet so seer en is of daar wel Toberpe zp; het welk ik toesta: maar of daar zp alsulke Toberpe / die op den grond van een verdragh der menschen met den Duivel/ dingen kan doen seggen en te wge bzingen / die de Natuur te hoven gaan. Dit verklare ik in het 1. hoofdstuk.

Volgens de gemelde onderscheidinge besoeke ik 't met de Gieden eerst in 't 1. en 2. hoofdstuk; aldus verdeeld in twee / dat ik eerst ga besien / of 't kan begrepen worden / dat menschen met de Geesten omgang hebben / om op of door malkanderen te werken: also dat eerst moest vast staan / somen wil geloben datter tusschen beiden een widdukkelijk verbond kan zijn / en alles ober ende weder gaan. Het eerste woord op sulken grond als ik in 't 2. hoofdst. van het II. boek gelegd hebbe / hier ontkend; en 't gene daar geseid is noch wat verder uit geleid / en tegen Glandvillenen Engelsman verdedigd in het tweede hoofdstuk. Daar 't derde dan op bodwt / om dat Verbond der toberhandelaars met den Duivel als ongerijmd en ongelooflijk te verwerpen: waar in deselbe Glandvill op verscheidene uitblughten beantwoordt word / en uit sijne eigene redenen genoegsaam overtuigd.

Doortgaande tot de Schzift / als hoger School / besta ik die van booz tot achter booz te sien / gelijk ik doe van 't 4. tot het 17. hoofdst. om daar ten aldermaalsten op te soeken / wat ons deselbe van die werk met al het gene daar aan vast is / met woorden of exempelen te kennen geeft: van daar af dan het werk opmakende / so als men volgende de Schzift daar van geloben moet.

Het Onderzoek heeft tot inleidinge een opstel van de Namen / die daar in aan alsulke menschen of derselver konsten ende handelingen wo-

worden toegeschreven: en de verscheidenheid van de vertalinge derselven so by onse Oversetters onder sich / als ook van anderen / daar met deselve vergeleken.

Dat so booz eerst maar in 't gemein: daar na word dan besonderliker ondersocht / eerst / of de Schzift van sulke menschen / konsten / handelingen spreekt / alsinen gemeenlik daar booz houd / in 't 5--12 hoofdstuk. So niet / wat het booz luiden waren / en watter eigentlik de Schzift van seit in 't 13--17. hoofdstuk.

Het eerste handel ik gelijkerwijse uit de Schzift als uit de Neden; in voegen dat ik trapswijse boozga: eerst onderzoekende / of dese luiden daar sp ons van spreekt / besonder omgang met den Duivel hadden / dooz wiens behulp en kraght sp wicchelden en toberden; en dan / het gene meer is / of daar ook zp een Verbond. De plaatsen der Schzifture die ik nopende dat eerste onderzoekte zijn driederhande. Sommige / die ons Historien vertonen / waar in sodanige personen met derselver toberhandelingen zijn vermeld / in 't 5/6/7. hoofdstuk: te weten al de toberpen van Egypten in het vijfde; van Bileam / de Filistijnsche priesters en de toberes tot Endo; in het sekte; en noch verscheiden andere / daar afgodsdienstige koningen in Israël sich aan besondigden; degene die aan 't hof te Babel waren; van Simon en Elpmas / beide toberaars genaamd; de Dienstmaagd tot Filippi met haren waarseggenden Geest / en van de sebben Broeders die Besweerders waren. En dit also te samen in het zevende kapittel. Het onderzoek der namen / woorden / daden en omstandigheden / dooz vergelykinge der Oversettingen in verscheiden talen / en ook van verscheidene vertaalders met de Nederduitsche; alsmede der verklaringen die d' een en d' ander geven / met den text: dit alles brengt uit alle die verhaalde plaatsen meer niet in / dan dat het een quaad slaggh van volk geweest zp / of in leer of ook in leven; maar niets in 't allerminste dat daar na gelijkt / dat sp besondere gemeenschap met den Duivel hadden.

De tweede ordening van plaatsen der Schzifture is van uitgedrukte Werten / by de welken al dat slaggh van volk veroordeeld en hun doen verboden was; die ik in 't 8. en 9. hoofdstuk onderzoekte. Doch binde anders geene reden / dan d' Afgoderpe en 't Bedroggh dat in hun doen bestond / het een so wel als 't ander zijnde onbetamelijkh booz Gods besonder volk.

De derde Ordening bestaat in allerhande redenen en spreuken / hier ende daar verspreid / op dese saken / 't 3^e personen ofte handelingen staande ; waarin ik soeke of daar ook iets onder ligge / daarmen 't gunt boozschyben is uit merken komme : maar 't gansche tiende hoofdstuk hebbende daar aan besteed / binde anders niet dan 't gene ik in de vorigen gebonden hadde.

Gelyk ik nu in 't derde hoofdstuk van besondere gemeenschap met den Duivel tot een uitgedrukt Verbond / so veel de Geden daar van kennis geeft / ben voortgegaan : so doe ik hier ook met de Schryft. Want in de twee naastvolgende kapitelen ga ik deselve door en door ; en sta op al die plaatsen still / daar ik maar 't allerminste woord verneeme van een Verbond / dat niet met God / of tegen God / of met de sonde / of ten quade 3^e. Doch binde niets dat een Verbond meld met den Duivel / of dat ook daar na gelykt. Dit word in 't elfde hoofdstuk afgemaakt. Het twaalfde vat den draad der H. Schryfturen by het end ; en gaat daar mede Gods Verbond van Abraham tot Christus door / besienende of daar by den wegh wel plaats is voor den Duivel / om sulx een bloekverbond daar nevens op te righten. En so bebinde en betoon ik dan / dat het geboelen van sulke een Verbond der menschen met den Duivel / door kragt van welken alle toberplegingen geschieden souden / noch met den inhoud van de Leere / noch met de bestieringe van Gods Verbond / so voor als onder de Wert / en minst noch onder 't Euangelium op geenerhande wyse kan bestaan.

Dus verre is dan getoond / dat het gemeen geboelen van de Tobery en 't gene daar aan kleeft geheel en al is buiten / en wat meer is / tegen de Schryfture : nu staat ons vorder te besien / wat dan dat gene 3^e / dat ons de Schryft van sulke luden seil ; en wat sy van hun doen getuigt. Dit wijs ik aan in 5. kapitelen / en dat op tweederhande wyse : eerst dat se lebendig met hunne verben worden afgeschilderd / waarmede hen de Schryft door gaans ten toone stelt / in 't 12. en 14. hoofdstuk ; en dan / wat over sulx nabolgens die beschrybinge daar van te houden 3^e.

Doch 't eerste doe ik noch den Leser met dat onderscheid bemerken / dat ik eerst de Personen wederom ten boozschyn brenge ; om te betonen wat van sulke luden te verwachten was / wat oogmerk dat se hadden / waar toe sy by de groten en 't gemeene volk gebzaagd zijn en

en te werk gesteld; daarna in 't veertiende, hen also hunne handelingen en kunsten affie / waar mede sy te werke gingen; daarby vertonende de redenen / die 't volk / en sonderling de koningen / self ook in Israël / bewogen / om sich aan dese menschen te verhangen.

Het ander gaat nu op het oordeel aan / wat eigenlijk nu na de Schrift van al dat volk te houden zy. Dat roon ik in drie volgende kapitelen; en eerst in het vijftiende, dat hun doen van geen vermogen was / dat sy niet wisten 't gene zy voorselden / of als een sonderling geheimnis openbaarden; en dat se waarlik niets met allen deden van 't gene sy sich onderwonden of bermaten / maar alleenlik wisten sulken schijn te maken / en dat daar in alle hunne kunst bestond. Doch aangesien dat de Schrifture schijnt op ettelike plaatsen so te spreken / dat sy in de Besweeringen der Toberaars ook self geen kleine kraght en stelt: so onderzoek ik in 't sestiende hoofdstuk / wat daar mede eigenlijk te kennen word gegeven; en sluite / dat de Schrift het gene sy daar schijnt te seggen niet en seit.

Dit alles dus verhandeld moet my eindelijk verplichten om te seggen / (gelijk ik in het seventiende hoofdstuk doe) waar in dat eigenlijk het quaad besta / waarom die mensche met derselver kunsten / en wel met namen die van Israël welcke sich met hen verscheelden / op sulken quaden woord staan in den Bybel / en sedert ook noch by het eerste Kristendom verhaat geweest zijn / en gestraft: en wat de reden van de wetten was / waar by deselve onder 't Oud en Nieuw Testament verboden zijn.

Nu is tot hier toe maar gesproken van de genen die gemeenschap souden hebben met den Duivel / ende met hem eens zijn: daar doe ik noch een hoofdstuk by ('t welk het achtiende is) van sulke diemen acht dat hem meest tegen hebben / en na den geest niet hem in (waren strijd / of aandenlyke jammerlik gequeld / dat is beseten zijn. Dit laatste hier maar kortelik; also daar van in 't II. Boek / daar 't pas gaf / in 't 26--30. hoofdstuk op het breedst gehandeld is.

Het 1. deel mijns III. Boek hier mede afgehandeld zijnde: so moet tot de hedendaagsche Toberpen overgaan / om te besluiten waarmede daar van maken sal. Ik neem dit werk tweeledig op: eerst om te tonen wat ons oordeel hier behoort te zijn / sulx doende in het 18--22. hoofdstuk; en dan in de twee laatste hoe wy ons daar onrent te draegen hebben.

Ons oordeel komt hier tweefins in te pas : aangaande dat gemeen-geboelen / dat het te verwerpen zij / in 't 19. 20. en 21. hoofdstuk ; en in de twee naastvolgende / wat daar van van te houden zij.

En wat besonderlik het eerste aanbelangt / mitsdien dat my de Formulieren over 't II. Boek zijn voorgehouden ; so toon ik in het negentiende , hoe de Formulieren / na den inhoud der verhandelde Schijfuren / moeten zijn verstaan / in alles wat deselve van d' aanbechtungen des Duibels / van verleidinge des Duibels / van den geesteliken stryd / van Toberpe / Waarseggingen / en Belesingen vermelden ; en dat derselver welgeboegde stijl dat ook so mede brengt. Dat meer is / ik betone verder in het twintigste , dat dese doling van 't gemeen / ontrent voorschreven werken van den Duivel en sijn volk / met onse Formulieren strijdig is ; en dat geen andere dan die in mijn geboelen staan / bequaam zijn / ondertekening die alle Leeraars der Gereformeerde Kerken voór 't aanbaerden hunder diensten doen / in desen deele goed te maken. En dit so veel als maar de leere en de waarheid hier berrest : in 't een en twintigste beroon ik van gelijken / datter de Godsalligheid des leebens merketlik voór ingebroken / en opening tot veel godloosheid / onrechtvaardigheid / onbrede / wraaksucht / en onschuldig bloedvergieten en onkristelike menschenmoord gegeven word.

Hier sulx als nu gemeld is ga ik over om 't besluit te maken / wat Spokerij of Toberij kan zijn of niet : En van het eerste in het twee en twintigste , van 't ander in het drie en twintigste kapittel. Ik toone wat van Spook / van Doerspook en Voorspellinge te houden zij ; hoe verre mogelijk of niet / en aan wat oorsaak toe te schrijven ; dewelke volgens mijn beroog aldaar meest al natuurlijk / en ook boven de Natuur kan zijn : doch daarom van den Duivel niet. Het self de geef ik op deself de wijze van de Toberij en Wiechelingre te verstaan.

In de twee laatste hoofdstukken verklaar ik dan / in 't een / wat van die lieden zij te houden / die sulke Spokerij en Toberij geloven / en echter niet sodanige gemeenschap hebben : en in het ander / hoe wij ons in alles dien aangaande na behoren dragen moeten ; met veel eerbiedinge en godvruchtigheid tot God / met liefde en bescheidenheid tot onsen Naasten / en voór ons self tot oefeninge van Godsalligheid. Dit van het III. Boek.

Openinge van het IV. Boek.

MEn hadde reden om te denken / dat mi de saak hier mede soude
zijn genoegh gedaan : maar d' Onderbindinge / de meestere-
se aller dingen / op ene menighe exempelen berustende / schijnt ons
hier in den wegh te zijn ; alsomen sich daar op beroept / en dat met
sulken kraght / dat d' ooren doof staan voer de redenen tot hier toe
bygebraght. Alse dese oorsaak voeg ik by de drie voorgaande boeken
noch het vierde / om dese Onderbindinge ten gronde toe te onderzoeken :
op datmen niet en segge / dat ik met mijne nieuwe leer de gansche
weerd tegenpreke / die vol is van klaarblykelijke proeven sulker
werkingen des Duivels / als ik ontkenne dat er zijn. Ik onderscheide
die in eigene onderbindinge / en die ons word van andere gemeld. Self
gaat voer al : maar om niet mis te gaan / so toon ik eerst / hoe verre dat
een mensch op eigen onderbindinge betrouwen / en dan hoe verre dat
hy anderen daar in geloven magh. De elf voerste kapitelen behoren
tot het eerste / de 21. volgende tot het tweede deel / en de twee laat-
sten tot besluit.

Du is een ieder deel in desen wederom op eenerlepe wijs in tweeën
onderscheiden : also ik beiderzijds het onderricht / dat ik daar nodig
achte om wel toe te sien / dat niemant lichtelik bedrogen wer-
de / met veel exempelen bekleede. Het Onderricht van 't eerste deel
is van 't begin af tot aan 't vijfde hoofdstuk ; d' exempelen van daar
af tot in 't elfde. Doch heb ik 't een van 't ander so niet konnen schei-
den / of hebbe 't Onderricht self met exempelen doormengd ; en ook
d' Exempelen met enig onderricht / daar 't nodig / of ten minsten
dienstig scheen.

Ik geve dan tot Onderricht in 't eerste Deel te kennen / dat wei-
nige van ons bequaam zijn / om behoorlijk oordeel van die dingen op
te maken ; of ook wel dat ons de gelegenheid ontbreekt / om al-
les wat tot volle kennisse vereischt word te verneemen. Het eerste stelle
ik in 't voeroordeel / daar wy mede ingenomen zijn / als ook de bree-
se en den schrik / die ons op sulck een voerbal overvalt ; in 't eerste
hoofdstuk : alsmede in gebrek van kennis / wat de kraghten der
Natuur vermogen ; 't is om iets te werken / in het tweede 't is
om iets alleenlik te doen schijnen dat so niet en is / in 't derde hoofds-
tuk ; het is ook om 't bedrog te merken van de menschen / en de
kraght

kraght der konst en oefeninge / die ons al sulke dingen die sy maar na-
tuurlik doen / booz tobery doen aansien en geloben. Hier van geef ik
verscheiden proeven in het vierde hoofdstuk : en van belangende het
ander lid / te weren de Gelegenheid ditiemaal onbreekende / om ach-
ter het geheim der konst of der Natuur te komen / in het vijfde.

De Exempelen beginne ik in het selfde vijfde hoofdstuk van de
Spokerij ; in 't selde spreekt ik van Besetenen en van Beroverden /
die my bejegend zijn. Ik oordeel daar uit van dien seer vermaarden
Papagaay / diemmen geloofde dat beroverd was ; dat boozbat
met ene andere onderbindinge my self bekend daar mede bergelikende /
in 't zevende kapittel. Ik ga van die beroverdheid des Lichaams tot
de Ziel : en meld in 't achtste hoofdstuk eigene onderbindinge aan meer
dan een persoon / en op verscheide plaatsen / en voornamelijk tot Fra-
ncker. In 't negende vertoon ik een aanmerkens waardige historie / ter
selfde stede voorgeballen / en die my aller meest geoefend heeft. Daar
by acht ik dan aldernaaste passen het bedrog van Tobery / onlangs
te kampen klaar ondeckt / en my na mondeling bericht ook in geschrifte
toegesonden / van seer verstandige personen / die self den ganschenn
handel wel doozkeken hadden. Dat schrift heb ik van woord tot
woord in 't tiende hoofdstuk ingeboegd. En zijnde ondertusschen
aan den dagh gekomen 't ondeckt bedrog van die vermaarde Tober-
pelingen / by d' Hrselpnen tot Rodini in Frankrijk aangesteld / die den
onschuldigen Garnier sijn leven in het vuur verliezen deden : so geef
ik die historie de naaste plaats die sy in 't elfde hoofdstuk vind.

Het Onderzigt van 't II. deel nu licht geballen uit het eerste : geef
ik geheel in 't twaalfde hoofdstuk / sonder meer : en ga daar mede /
volgens alle regelen in beiden voorgesteld / en die ik achte dat ene al-
gemeene toestemminge verdienen ; om geen berichten of verscherin-
gen sonder wettig ondersoek booz waarheid aan te nemen / de proeve
self in 't werk stellen / op alle sulke boozballen en exempelen / als men
booz onweersprekelyk heeft opgegeven.

Hier in maak ik dit onderscheid / dat ik / om in mijn eigen werk
geen duisterheid te laten / eerst alle die exempelen / in 't I. Boek so hier
en daar van my gemeld / tot opening van saken die ik daar verklare /
in 4 hoofdstukken voorgeaan lace : eerst die de oude Heidenen betref-
sen / gemeld in 't 3. hoofdstuk van mijn eerste boek / alhier in 't der-
tiende kapittel ; daarna die van de hedendaagsche Heidenen in 't 6.

8. 9. en 10. hoofdstuk aldaar aangetrokken / in het veertiende ; dan die der Joden en Mahometanen / daar in 't 13. en 14. hoofdstuk van verhaald is / in 't vijftiende ; en eindelijk die van het Pausdom in 't 19. 20. en 21. gemeld / alhier in 't sestiende kapittel van my wederleid.

Daar ga ik dan met mijn Boek de weereld dooz/en handel in 16. kapitelen 17---32. anders niet dan alderhande exempelen/die meest beroemd / en de kragtigste geacht zijn / om het gemeen geboelen te bewysen : eerst in 't gemein / van Spokery en Cobery / die boozgewoon en ordinaris word geacht ; gelijk de witte Wyben daarmen in ons land van spreekt / de witte Vrouwe in Bohemen / en meer dergelyke dingen / in 't seventiende hoofdstuk onder een. 't Achiende spreekt van sulke diemen seit dat schoot en steekby zijn.

Daarna begeef ik my / om veel besondere vertellingen te onderzoeken : en eerst van sulke / diemen geenen sekeren naam kan geven / of 't Spokery / of Cobery en ook Beserenheid te noemen zy ; in 't 19. en 20. daarna van Spokery in 't 21. en 22. en boozts van Cobery in 't 23. en 24. kapittel.

Der eerste soort verhandel ik maar drie exempelen : het eerste van der kinderer uitgang van Hamelen / in den jare 1284. Het ander van den Duivel Zacharias / verhaald by Regenbolsius in zijn Historie der Slaboensche Kerken ; die ik ten spiegel van meer andere berchteselen ten toon stellen in het negentiende hoofdstuk ; daarna het gene booz 12. jaren is gebeurd tot Bolfward / en waar over dies tijd veel te seggen is geweest / in 't twintigste.

Doortgaande tot sodanige die tot de Spokery of Cobery besonderlik behooren / sase waar zijn ; belangende die van de eerste soort / so doe ik voortgaan den beroemden Duivel van Mascon ; en dien ontmaskerd hebbende / so handel ik gelykerwyse met den geest van Cedywozth / diemen onlangs wederom ten boozschijn heeft gebragt / om my verbaard te maken. Doch met hoe weinig bygicht / dat sal de Leser uit het een en twintigste kapittel sien. Het twee en twintigste boegt daar nu by het breed beschreven Spook / eerst over jaar verschenen tot St. Anneberg : daar nu so eben wel te pas is bygekomen / het gene nu in den jongstleden Somer by Rosanna is gebeurd / uit enen bryef geschreven met de hand des Predikants dien dat weerbaren is. Dus veel van Spooks genoegh.

Doch eer ik tot de *Coberpen* overga / maak ik mijn werk in 't drie en twintigste kapittel van 't bewijs dat uit de eigene bekentenis der genen die om *toberp* gebangen sitten genomen word; en tone / datter geen so weinig te geloven is als dat. Waarmede dan ook 't onderzoek der *Coberreghters* in 't geheel word ondersocht / de nietigheid en onreghtbeerdigheid daar af getoond.

Daar na dan komende tot de boornaamste proeven die van overlang en onlang / en van verren of nabij / belangende de *Coberp* zijn opgegeven : begin ik dicht by huis / en van de kinderen in 't Weeshuis / eerst tot Amsterdam / in den paapschen tijd / ontrent den jare 1570. nu een eeuw later 1670. binnen Hoozn : waarby ik boege dat van Antoinette Bourignon / van haar vermeld / dat onder haar gesicht tot Rijssel in het Gasthuis zo gebeurd van diemen seide dat betoverd waren ; en toon in 't vier en twintigste, hoe veel van al dat werk te houden zo. In 't vijf en twintigste spreek ik van dat beroemde wijf tot Abbekerk ; 't welk seide dat se driemaal wonderbaarlijk was bezyucht geweest / en booz een *Coberes* wierd uitgekreten / nu onlangs in den jare 1658. en 1659.

Ik kome van sodanige die daar booz slechts gehouden zijn geweest / tot sulke die by bonnis van de *Reghters* booz sodanig zijn geoordeeld en gestraft. Boozbygaande die by Schott en anderen reeds aangetogen of verhandeld zijn : so breng ik meest al versche booz den dagh / om geen en uitblught toe te laten / als oft ik iet verswege daar ik geen en raad toe sie. Ik neem daer om ook / ende proef noch al by huis / van den tijd af na het begin der Reformatie / van die in dese landen noch om *Coberpe* zijn verbrand. Dit in het ses en twintigste kapittel. Ik ga van daar na Denemarken / en onderzoek in 't seven en twintigste, de *Coberp* van over 80. jaren daar te koge op Zeeland so geoordeeld ; en als wat besunders en merkwaardigs lang daarna / en meer dan eens in 't Deensch gedrukt / seer onlangs in 't Latijn / en aanstonds ook in 't Nederduitsch vertaald. Daar boeg ik noch iet by van noch ene andere nu in dit jaar gestraft. Van boozs in Sweden komende / verneem ik in het 28. wat van al die vermaarde *Coberpen* is / daar 't koninglike Protokoll van spreekt / en in de jaren 1669. en 1670. eerst aan den gang geraakt / in 1674. noch eens opgebozste. Waar dan noch by komt seker bonnis my ter hand gesteld van iemand die d' uitboezinge daar af gesien heeft / tot Gohnaw in Pomeran / des selfden jaars.

Hier

Hier achter voeg ik noch d' Ontdekte Tobery in 't west van Engelland / van my ontdekt / en vooz af uitgegeven / daar 't negenen twintigste hoofdstuk in bestaat : en 't dertigste behelst geregeltelike informatien van tweederlep betobering tot Harlingen / benesfens enen Bries daar ober mede noch van andere betoberinge meldende / uit Leewarden aan my gesonden / gevallen in de jaren 1667. en 1668. en daar ontrent.

Geringer saken hier noch achter aan te voegen / moght iemand obertollig schijnen; na dat de swaarsten al sijn opgelost. Maar om d' eenboudige gemeente te boldoen / knoop ik hier noch een hoofdstuk aan / (het een en dertigste te weten) dat seker kind in Friesland / vast gehouden vooz betoverd / ten voorszijn brenge; dooz wisseling van brieven tusschen my en d' ouders ofte vrienden : op dat al 't ander van gelijken slag (hoedanig 't meerendeel is dat by den gemeenen man vooz tobery gehouden word) aan dese toets te pzoeben zy.

Maar soud ik meer exempelen / die tot bewijs van 's Duibels werken worden bygebraght / gaan onderzoeken; ik soude nimmer einde vinden. Doch achte de verhandelde genoeg te zyn: also die boven andere bekend onlangs geleden en nabij / of immers een van beiden zijnde / gewisser onderzoekt; en op de plaats en by de lebenden bezraagd / tot dies te kilaarder oerruiginge des Lesers dienen moeten. Verhalven scheid ik eindelyk van 't werk / en sluite met een tsamenstell van al 't bewijs tot een / dat ik in alle de vier Boeken ergens 't sijnder plaats heb aangewesen: 't welk so veel uitchyngt / als / dat daar geen reden is in de Natuur / noch bewijs in de Schriftuur / noch blyk uit de Verbindinge; om aan de bose Geesten toe te schryben de werkingen / die doorgaans van den Duivel / of al sulke menschen die met hem in bondgenootschap souden staan / geacht zyn vooz te komen. Hier mede werd het twee en dertigste kapittel doozgebraght. En dit so veel de leere en 't gemeen geboelen aanbelangt: waar uit ik verder tone / hoe qualik datmen doet: die bygelobigheid noch meer te boeden / in de plaats van uit te tuchtigen; en sonderling dat veel meer schuld is by de Kerkeliken en de Schoolgeleerden / dan by Oberheden ende Rieghters; gevolgelik dan ook verplight / om op geneesinge

ge van't ingekankerd quaad bedacht te zijn: in't drie en dertigste kapittel.

Doch overmits dit langzaam te verhoppen staat; so maak ik ondertusschen mynen Leser en my self te nutte des Apostels lesse: Verwerp d' ongoddelijke en oudwijfiche fabelen, u selven oefnende tot godzaligheid. 1. Tim. 4: 7. Die toon ik in het vier en dertigste en laatste hoofdstuk / dat my in dit geheele werk ter herten gaat / en dat door 't selve na behooren ingesien / beboord word: my self verskerd houdende / dat die het dus of so misbruyken / tot een deksel van de doling of van ongebondentheid; deselfde luden zijn / van welken self Gods woord niet ongeschonden blijft. En sulx betoon ik onder anderen met so veel vryghys / als ik bereids door Gods genade van myn werk vernomen hebbe / wannier 't noch maar ten halven was: 't welk my doet hopen en God bidden / dat het voleindigd zijnde / ik so veel rijker oogst met vreygde maaijen sal / als 't veler tranen heeft gekost / terwijl het wierd gezaaid.

